

ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЕВОГО АКТУ ПОДЯКИ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

У статті проаналізовано прагматичні особливості мовленнєвого акту подяки в художньому англomовному дискурсі. Виявлено вираження подяки прямим та непрямим способами та засобами перформатива і репрезентатива. Подяка може мати позитивний характер, будучи реакцією на комплімент, допомогу, турботу, підтримку, пересторогу, співчуття, пропозицію; та негативний, виражаючи ввічливу відмову на пропозицію та маючи відтінок іронії та докору. Подяка є маркером позитивної та негативної ввічливості в англomовному художньому дискурсі.

Актуальність дослідження дискурсу на сучасному етапі розвитку комунікативної лінгвістики не викликає сумнівів, адже у її межах теорія дискурсу постає як потужна теоретична концепція, у ракурсі якої ведуться численні наукові розвідки. Особливо активно досліджується художній дискурс. Одним з актуальних аспектів його дослідження є комунікативно-прагматичний, оскільки художній дискурс, передусім, спрямований на відображення картини світу у певний час у певному місці [1: 117]. Прагматика описує факти мови в аспекті людської діяльності, вона вивчає мову в плані її вживання та прагне показати, в яких умовах і з якими намірами в даній ситуації розмовляє мовець [2: 11-12]. Саме художній дискурс передає реальну картину світу, життєвих подій, повсякденних реалій та, основне, людських взаємин та їх розвитку. Жоден інший тип дискурсу не поєднує в собі стільки мовленнєвих актів як художній, адже він є дзеркалом людських відносин і не може існувати без людського фактора [3: 138].

Сучасна лінгвістика характеризується розширенням свого традиційного об'єкта, включенням у нього різноманітних аспектів людської поведінки в процесі спілкування [4: 5]. Тому антропологічний фактор присутній у лінгвістиці все більше і більше. Його присутність формує комунікативну мету – взаєморозуміння мовців, але щоб досягти кінцевого бажаного результату треба зважати на нормативність вербальної комунікації. Норми мовленнєвого спілкування відрізняються значною національною своєрідністю, яка обумовлена історичними та культурними особливостями народу, який спілкується даною мовою. Проте існують деякі загальновідомі правила, котрих дотримуються або мають дотримуватися комуніканти в процесі спілкування, якщо вони намагаються досягти взаєморозуміння, тобто керуються у своїй мовленнєвій діяльності принципом співробітництва [5: 5]. Згадані вище норми мовленнєвої комунікації і формують поняття ввічливості. Ввічливість є поняттям універсальним, що вже неодноразово ставало предметом наукових дискусій, адже універсальні для всього людства поняття можуть формувати досить специфічні конфігурації для кожної культури. Ввічливість здатна регулювати вживання основних мовленнєвих актів, проте ця максима не виявляється в однаковий спосіб у кожному соціумі [6: 252]. Л. В. Окладникова стверджує, що ввічливість є прикладом лексичних універсалій, так званих "універсальних концептів, лексикалізованих у всіх мовах світу" [7: 12].

Дотримання принципу ввічливості створює прийнятну атмосферу спілкування, нормальне тло для реалізації комунікативних стратегій [8: 130]. Дослідниця стверджує, що подяка належить до МА ввічливості, який має позитивний характер [5: 7], проте це твердження є досить суперечливим, оскільки МА подяки може мати ілюкцію подяки-відмови, або відтінок іронії, тоді подяка матиме негативний характер. Цей мовленнєвий акт діє за принципом максими схвалення, тобто позитивної оцінки інших [3: 12].

Метою даного дослідження є дослідження процесу реалізації подяки як категорії увічливості в сучасному художньому англomовному дискурсі та аналіз її прагматичних особливостей.

До вивчення та дослідження мовленнєвого акту подяки зверталися вітчизняні та зарубіжні дослідники, зокрема, Н. Д. Арутюнова (типи мовленнєвих значень) [1], І. В. Чарікова (соціо-культурна мотивація висловлення подяки) [8], О. С. Скалянчук (засоби вираження ввічливості) [9], Г. Г. Почепцов [4], Дж. Ліч [10] та інші. Проте вищезгадані автори лише частково торкалися певних аспектів МА подяки. Лінгвістична література, що стосується природи подяки, не є численною. Зусилля учених спрямовані на досягнення різних дослідницьких цілей, а їх погляди відзначаються значними розбіжностями. На думку Н. Д. Арутюнової, подяка за своєю природою є антропоцентричною. Висловлюючи подяку мовець міряє її до себе [1: 267]. Дослідниця вважає, що подяку застосовують до всього, що спрямовано на шляхетну модель малого та великого світу, тобто на те, що людина вважає добром [1: 268].

Для дослідження методом суцільної вибірки було проаналізовано 1400 одиниць вираження подяки на матеріалі сучасної англomовної художньої прози. Подяка є одним із ключових понять у загальнолюдському мовленнєвому контакті між мовцем і слухачем. Цей МА в міжособистісних стосунках, під час спілкування, тобто в процесі утворення мовленнєвого акту, визначається як реакція на вчинок чи волевиявлення співрозмовника [9: 381].

У типології Ю. Апресяна мовленнєвий акт подяки належить до групи перформативів мовленнєвого ритуалу [1: 177]. Такий мовленнєвий акт може мати кілька іллокутивних сил [9: 138], а саме: подяка за допомогу співрозмовника, що становить 364 (26 %) випадків, наприклад: "**Thank you for warning me, Countess**" [10: 87]; подяка за висловлену пропозицію, яка реалізується у двох випадках: ствердна позитивна відповідь співрозмовника, який приймає пропозицію, що становить 107 (7,6 %): "*Would you like a leg, Gabriel?* – **Yes, mummy. Thank you!**" [11: 134]; реакція-відмова на висловлену пропозицію: "*Do you want a drink before we go?* – *Jake asked.* – **No, thanks**" [12: 19]. Подяку-відмову зафіксовано у 115 (8,2 %) випадках. Вдячність має позитивний характер як реакція на комплімент: 93 (6,4 %): "*You look incredible!* – *Really? Really incredible is exactly the word. Believe me. I know words. I'm an English teacher. Incredible, hard to believe, amazing. You really do. Her smile just beam.* **Thanks!**" [9: 311]; турботу 175 (12,5 %): "*How's your young mother?* **She's very well, thank you. She gave me some eggs to give you.**" [12: 25].

Подяка також може бути реакцією на прояви емоційного стану такого як вітання 19 (1,3 %): "*Well, happy birthday!* – **Thank you!**" [13: 193]; співчуття 8 (0,5 %): "*I was sorry to hear about your mother and father,*" – *Innes said.* – **Thank you**" [13: 196]; побажання 16 (1,2 %): "*Good luck with the writing,*" – *she says. "I'll keep my fingers crossed for you."* **"I'd appreciate it"** [11: 377]; запрошення 11 (0,8 %): "*Hello, Fanny!* – *said Maria offering a large hand which I shook. Welcome to the club!*" *"I was so touched. All I managed to say was:* **Thank you!**" [14: 36]; втішання 19 (1,3 %): "*Jake put his arms around me, drew me closer, wanting to comfort me. Leaning against him gratefully I swallowed hard, compressed my lips, and finally managed to get my swimming sense under control*" [15: 72]. Серед випадків подяки як реакції на втішання були зафіксовані і невербальні тактильні засоби проілюстровані у прикладі вище, подяка виражається невербальним 'leaning' та вербальною номінацією вдячності 'gratefully'. Наступним є подарунок 25 (1,7 %): *For a split second Jake looked as though he was about to refuse the blue cufflinks but apparently changed his mind.* **Thanks,** – *he said taking them from her* [15: 92]; докір 8 (0,5 %). Іллокутивна формула докору реалізується за допомогою дієслова *thank*, яке в іронічному вживанні виступає синонімом дієслів на позначення докору та обвинувачення. Причина такого семантико-прагматичного зрушення у смисловій структурі дієслова криється у витісненні семи минулого позитивного вчинку семою минулого негативного вчинку [16: 7]: "*Hey, what happened to your face?*" *"What do you mean?"* – *Agnes put her hands to her face, searching for hitherto unnoticed deformities. "Your mouth is missing,"* – *he badly replied. Agnes glared at him speechless.* **"Thanks a lot!"** – *she burst out finally. "Thanks a bloody lot. I'm just not wearing any make-up, okay?"* [15: 27].

Подяка звучить дуже іронічно та з обуренням через те, що комунікативний намір першого співрозмовника полягає у тому, щоб вказати адресату на його фізичні вади чи недоліки, що і викликало в наступного іронічний вибух. Також варто звернути увагу на вживання вигуку *thank you very much!* (*ironic*). Цей вигук має емотивну силу іронії у випадку вживання його як ввічливої відмови на пропозицію, наприклад: "*Let's talk about your school, Timmy!* – **No, thank you very much!**" [17: 67].

Мовець ввічливо відмовляється від пропозиції поговорити про річ, яка не є для нього присемною. МА подяки можна виразити прямим і непрямим способом. Пряма подяка виходить з буквального змісту речення. Її іллокутивна формула безпосередньо співвідноситься з локуцією висловлення, тобто з його пропозиційним змістом. У прямих висловленнях даний МА виражений експліцитно, тобто пряме висловлення є перформативом:

"Thank you, Alec! *William breathed deeply, and even though he knew it was his turn for supper he checked the note for his papa*" [17: 99].

Г. Г. Почепцов стверджує, що перформатив як пануюча одиниця завжди потребує завершеності, дослідник пропонує поняття синтагматичної парності, яку вважає обов'язковою [4: 72]. Розглянемо дві синтагматичні пари: прохання-подяка та запрошення-подяка. Перша пара реалізується лише за рахунок реплік однієї сторони, того хто просить, він же і дякує. Для успішної реалізації та довершеності перформативного висловлення потрібна згода іншого співрозмовника: "*Alec, help me to move this box to the corner.* – *"Sure!"* – **"Thanks a lot"** [18: 76].

Проте, зафіксовано й інші випадки реалізації цієї пари без згоди адресата прохання, наприклад: "*Nurse Barrow? Would you be a dear and ask Mrs Capes to come to my office? I'd like her to do one of her famous guided tours.* **Thank you very much!**" [19: 15]. У даній комунікативній ситуації адресант (лікар) висловлює прохання підлеглий (медсестрі) та одразу ж дякує, факт існування опозиції керуючий – підлеглий наводить на припущення, що перформатив, який розглядається, має іллокуцію ввічливого наказу. Г. Г. Почепцов вважає, що існують випадки, коли подяка імплікує прохання, наприклад: "*Sorry about last night, Tommy,*" – *father said quietly. I've brought you this box of fifty Players.*" – **"Thanks, Dad. I don't know where you get them from with this cigarette shortage...They are like gold!"** [13: 410]. Імплікація прохання реалізується наступним чином: "дякую, тату, не знаю де ти їх дістав – чи не міг би ти дістати ще?".

Запрошення – подяка теж потребує згоди, проте зафіксовано випадки й без неї: "**Thank you for the purchase. Come again!**" [19: 63]. У цій ситуації подяка висловлюється за здійснену покупку, а запрошення "приходьте ще" імплікує прохання купувати ще в їхній крамниці.

Перформативне вживання подячного висловлення може мати і негативну інтенцію, наприклад: *"I like your outfit. – **"Thank you, I do try."** (the same speaker to a hostess speaking in a whisper): "I felt delighted she was looking so ugly. – **"Thanks for coming," – she said solemnly** [20: 97].*

У цій мовленнєвій ситуації мовець словесно знущається з певної особи і при спробі обговорити це з господинею, одержує відкоша. Адресант подяки за допомогою подячного висловлення в офіційному тоні дає зрозуміти співрозмовнику, що не бажає це обговорювати і дякує їй за візит з інтенцією припинити цю розмову.

Значну кількість МА можна інтерпретувати лише на основі імплікатур дискурсу [3: 179]. Мовленнєві акти можуть бути прямими та непрямими [10: 48]. Непрямий мовленнєвий акт проявляється як роздвоєний між значенням і змістом висловлення, між тим, що виражають, і тим, що мають на увазі:

а) *"Here", – said the driver. "I brought you a piece of toast."*

***"That's kind of you, but I don't think I can eat anything"** [21: 266].*

б) ***"It was kind of you to visit me today. How inadequate it sounds"** [22: 133].* У непрямому МА мовець передає більше інформації, оскільки він розраховує на сукупність знань адресата і його здатність робити потрібні висновки зі сказаного. Фраза *"that's kind of you"* є репрезентативом та має іллокуцію позитивної оцінки вчинку адресата, у прикладі а) один із комунікантів одержує тост від іншого, перший характеризує вчинок другого як приємний з його боку, при цьому надаючи цьому висловленню іллокуції подяки і розраховуючи на вищезгадану здатність співрозмовника робити потрібні висновки зі сказаного. Отже, фраза *"that's kind of you"* має іллокутивну силу оцінки та подяки, які виражені репрезентативом.

За результатами проведеного дослідження сучасної художньої англомовної прози простежується реалізація МА подяки засобом перформатива та репрезентативна. Виявлено, що подяка має декілька іллокутивних сил, зокрема, є реакцією на комплімент, турботу, привітання, побажання, допомогу, співчуття та пропозицію. Найчастіше зустрічається іллокуція допомоги, що становить 364 (26 %). Подяка може мати позитивний характер, будучи елементом мовленнєвого етикету та негативний, виражаючи іронію, докір та подяку-відмову. **Перспективою для подальших досліджень** є аналіз семантичних особливостей реалізації МА подяки та аналіз подяки як оцінного мовленнєвого акту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений : Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Гак В. Г. Прагматика, узус и грамматика речи / В. Г. Гак // Иностранные языки в школе. – 1982. – № 5. – С. 11–17.
3. Бацевич Ф. С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф. С. Бацевич. – Київ : Вид. центр "Академія", 2004. – 342 с.
4. Почепцов Г. Г. Коммуникативные аспекты семантики / Г. Г. Почепцов. – Киев : Высшая школа, 1987. – 130 с.
5. Окладникова Л. В. Проблема универсальной вежливости / Л. В. Окладникова // Известия ИГЕА. – 2009. – № 1 (63). – С. 125–127.
6. Lyons J. Linguistic semantics / J. Lyons. – Cambridge University Press, 1995. – P. 234–257.
7. Мур Дж. Принципы этики / Дж. Мур. – М. : Прогресс, 1984. – 326 с.
8. Чарікова І. В. Варіативність інтонаційної моделі висловлення-подяки у мовленнєвій комунікації (експериментально-фонетичне дослідження на матеріалі англомовного діалогічного мовлення) / І. В. Чарікова // Вісник Львівського університету. – 2004. – Вип. 34, Ч. 34. – С. 381–384.
9. Скалянчук О. С. Засоби реалізації ввічливості в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 "Германські мови" / О. С. Скалянчук. – Київ, 1995. – 20 с.
10. Leech G. Communicative Grammar of English / G. Leech, I. Svartvic. – Moscow : Prosveshcheniye, 1983. – 303 p.
11. Hopkins Billy. Our Kid / Billy Hopkins. – Headline, 1996. – 502 p.
12. Amis Kingsley. The Old Devils / Kingsley Amis. – Penguin books, 1986. – 384 p.
13. Parsons Tony. One of My Babies / Tony Parsons. – Harper Collins Publishers, 2002. – 378 p.
14. Cookson Catherine. My Beloved Son / Catherine Cookson. – Guild Publishing, 1991. – 379 p.
15. Freud Esther. The Wild / Esther Freud. – Penguin books, 2000. – 247 p.
16. Bailey Paul. Gabriel's Lament / Paul Bailey. – Penguin books, 1986. – 331 p.
17. O'Flanagan Sheila. Caroline's Sister / Sheila O'Flanagan. – Harper Collins Publishing, 2002. – 471 p.
18. Рядська Р. І. Прагматичні аспекти полісемії перформативних дієслів в англійській мові / Р. І. Рядська // Іноземна філологія. – Вип. 121. – 2009. – С. 123–130.
19. Binchy Maeve. Evening Glass / Maeve Binchy. – Orion books, 1996. – 520 p.
20. Bradford Barbara Taylor. Where You Belong / Barbara Taylor Bradford. – Harper Collins Publishers, 2000. – 490 p.
21. Гринишин М. М. Оцінні мовленнєві акти в асиметричних ситуаціях спілкування / М. М. Гринишин // Мова і культура. – Вип. 11, Т VIII. – Київ, 2009. – С. 31–36.
22. Delahunty G. D. Language, Grammar, Communication. A Course for Teachers of English / G. D. Delahunty, J. J. Garvey. – Colorado University Press, 1994. – P. 48–64.
23. Brookner Anita. Look at Me / Anita Brookner. – Penguin books, 1983. – 192 p.
24. Banks Ian. Inversions / Ian Banks. – An Orbit books, 1998. – 404 p.
25. Harris Joanne. Chocolate / Joanne Harris. – Black swan, 2000. – 326 p.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Arutiunova N. D. Tipy yazykovykh znachenii : Otsenka. Sobytie. Fakt [The Types of Language Meaning : Evaluation. Event. Fact] / N. D. Arutiunova. – M. : Nauka, 1988. – 341 s.
2. Gak V. G. Pragmatika, uzus i gramatika rechi [Pragmatics, Language Usage and Grammar of Speech] / V. G. Gak // Inostrannye yazyky v shkole [Foreign Languages at School]. – 1982. – № 5. – S. 11–17.
3. Batsevych F. S. Osnovy komunikativnoi lingvistiki [The Fundamentals of Communicative Linguistics] / F. S. Batsevych. – Kyiv : Vyd. tsentr "Akademiia", 2004. – 342 s.
4. Pocheptsov G. G. Komunikativnye aspekty semantiki [Communicative Aspects of Semantics] / G. G. Pocheptsov. – Kyiv : Vysshaha shkola, 1987. – 130 s.
5. Okladnikova L. V. Problema universal'noi vezhlyvosti [The Problem of Universal Politeness] / L. V. Okladnikova // Izvestiia IGEA [News IGEA]. – 2009. – № 1 (63). – S. 125–127.
6. Lyons J. Linguistic semantics / J. Lyons. – Cambridge University Press, 1995. – P. 234–257.
7. Mur J. Printsypy etiki [Ethics Principles] / J. Mur. – M. : Progress, 1984. – 326 p.
8. Charikova I. V. Variativnist' intonatsiinoi modeli vyslovlennia-podiaky u movlennevi komunikatsii (eksperymental'no-fonetychne doslidzhennia na materialy anglomovnogo dialogichnogo movlennia) [The Variation of Intonation Model of the Utterance of Gratitude in the Speech Communication (Experimental Research on the Materials of English Dialogic Speech)] / I. V. Charikova // Visnyk L'vivskogo universytetu [L'viv University Journal]. – 2004. – Vyp. 34, Ch. 34. – S. 381–386.
9. Skalianchuk O. S. Zasoby realizatsii vvychlyvosti v suchasni angliiskii movi [The Means of Realization of Politeness in the Modern English] : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.04 "Germans'ki movy" / O. S. Skalianchuk. – Kyiv, 1995. – 20 s.
10. Leech G. Communicative Grammar of English / G. Leech, I. Svartvic. – Moscow : Prosveshcheniye, 1983. – 303 p.
11. Hopkins Billy. Our Kid / Billy Hopkins. – Headline, 1996. – 502 p.
12. Amis Kingsley. The Old Devils / Kingsley Amis. – Penguin books, 1986. – 384 p.
13. Parsons Tony. One of My Babies / Tony Parsons. – Harper Collins Publishers, 2002. – 378 p.
14. Cookson Catherine. My Beloved Son / Catherine Cookson. – Guild Publishing, 1991. – 379 p.
15. Freud Esther. The Wild / Esther Freud. – Penguin books, 2000. – 247 p.
16. Bailey Paul. Gabriel's Lament / Paul Bailey. – Penguin books, 1986. – 331 p.
17. O'Flanagan Sheila. Caroline's Sister / Sheila O'Flanagan. – Harper Collins Publishing, 2002. – 471 p.
18. Riads'ka R. I. Pragmatychni aspekty polisemii performatyvnykh diesliv v angliiskii movi [Pragmatic Aspects of Polycemy of Performative Verbs in the English Language] / R. I. Riads'ka // Inozemna filologiya [Foreign Philology]. – 2009. – Vyp. 121. – S. 123–130.
19. Binchy Maeve. Evening Glass / Maeve Binchy. – Orion books, 1996. – 520 p.
20. Bradford Barbara Taylor. Where You Belong / Barbara Taylor Bradford. – Harper Collins Publishers, 2000. – 490 p.
21. Grynshyn M. M. Otsinni movlennevi akty v asymetrychnykh sytuatsiakh spilkuvannia [Evaluative Speech Acts in the Asymmetric Communicative Situations] / M. M. Grynshyn // Mova i kul'tura [Language and Culture]. – Vyp. 1, T VIII. – Kyiv, 2009. – S. 31–36.
22. Delahunty G. D. Language, Grammar, Communication. A Course for Teachers of English / G. D. Delahunty, J. J. Garvey. – Colorado University Press, 1994. – P. 48–64.
23. Anita Brookner. Look at Me / Anita Brookner. – Penguin books, 1983. – 192 p.
24. Banks Ian. Inversions / Ian Banks. – An Orbit books, 1998. – 404 p.
25. Harris Joanne. Chocolate / Joanne Harris. – Black swan, 2000. – 326 p.

Матеріал надійшов до редакції 04.04. 2012 р.

Чемеринская И. Я. Прагматические особенности речевого акта благодарности в английском художественном дискурсе.

В статье проанализированы прагматические особенности речевого акта благодарности в английском художественном дискурсе. Выявлено, что благодарность может выражаться прямым и косвенным способами и средствами перформатива и репрезентатива. Благодарность может иметь позитивный характер, являясь реакцией на комплимент, поддержку, предостережение, помощь, заботу, приветствие, сочувствие и предложение; и негативный характер, высказывая вежливый отказ или иронию и упрёк. Благодарность является маркером позитивной и негативной вежливости.

Chemeryns'ka I. Ya. Pragmatic Peculiarities of the Speech Act of Gratitude in the English Fiction Discourse.

The article analyzes pragmatic peculiarities of the speech act of gratitude in the English fiction discourse. It is determined that gratitude manifests itself in direct and indirect speech acts and can be expressed by performatives and representatives. Gratitude can have a positive nature, being the reaction on the compliment, help, warning, invitation, care, congratulations, wishes, condolence and offer; and negative nature when expressing polite refusal and having the connotation of irony and reproach. Gratitude acts as a pragmatic marker of the positive and negative politeness.